

SHARQ MUTAFAKKIRLARI IJODIDA TA'LIM-TARBIYA, USTOZ-MURABBIY MASALALARIGA BAG'ISHLANGAN QARASHLARNING PEDAGOG KASBINING RIVOJIDAGI O'RNI.

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 107-guruh talabasi

Salomova Rohila

Annotatsiya. Ushbu maqolada sharq allomalaridan imom Bayzoviy, Rog'ib Asfig'oniy, Xoja Ahmad Yassaviy, Abdurauf Fitrat, Burxoniddin Marg'inoniy, Abdulla Avloniy, Abu Rayhon Beruniy kabi buyuk mutafakkirlarimizning fikrlaridan, ustoz-murabbiy masalalariga bag'ishtlangan qarashlaridan bahramand bo'lamiz. Hamda Islom olamida o'qituvchilik kasbiga qanday darajada baho berilishi ularni qanday ulug'lanishi haqida malumotlarga ega bo'lamiz. Sharq mutafakkirlarining bildirgan fikrlari ibrotomuz so'zlari xalqimizning boy madaniy o'chmas merosi ekanligiga yana bir bor amin bo'lamiz. Sharqona ustoz-murabbiy munosabatlari haqida so'z yuritimiz.

Tayanch so'zlar: mutafakkir, pedagog, ustoz, ta'lim, tariya, tarqqiyot, pedagog shaxsi, meros, anana, pedagogik rivojlanish, sharqona ta'lim, kasb, pedagog kasbi.

“Bolalarimizni birovlarning qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun yoshlarimiz bilan ko'proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini yechish uchun amaliy ko'mak berishimiz kerak. Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy ananalarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz”, -deydi muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev. Aslini olganda ham tarixga bir nazar soladigan bo'lsak ajdodlarimizdan qolgan boy o'chmas merosimiz bor. Ta'lim berishda ham nimanidir o'qib, uni asoslab berishda ajdodlarimizdan qolgan merosimizdan foydalanamiz. Axir tarixni bilmay turib, tajribalarni o'rganmasdan kelajak qurib

bo'lmaydi. O'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularni yetuk ma'naviyatli shaxs sifatida shakllantirishda asrlar mobaynida shakllangan milliy ananalarimiz, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz albatta. Bu so'zlarimizga isbot qilib yuqorida prezidentimiz bildirgan fikrlarni keltirishimiz mumkin. O'zbek xalqi o'zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid boy merosiga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, iymon-e'tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniylik fazilatlarini shakllantirishning o'ziga xos tajribasini to'plagan. Bizga ma'lumki, ma'naviy axloqiy fazilatlar hech qachon o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, balki ularning kelib chiqishining haqiqiy manbai, ularning keltirib chiqargan sabablar va harakatga keltiradigan kuchlar mavjuddir. Zero, har qanday axloqiy qoidalar muayyan tarixiy zaruriyat natijasida vujudga keladi va muayyan qonuniyat asosida rivojlanib boradi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari bu tajribaning shakllanishiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Tarbiya ham ota-onalarning burchi va farzandlarning haqqidir. "Tarbiya" so'zi arabcha "robba" fe'lidan olingan bo'lib, o'stirdi, ziyoda qildi, rioyasiga oldi, rahbarlik qildi va isloh qildi ma'nolarini bildiradi. Musulmon ulamolar "Tarbiya"ni bir necha xil ta'rif qilganlar. Jumladan, imom Bayzoviy quyidagicha ta'riflaydi: "Tarbiya bir narsani asta-sekin kamoliga yetkazishdir", -deydi. Rog'ib Asfihoniy esa quyidagicha ta'rif beradi: "Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga o'tkaza borib, batamomlik nuqtasiga yetkazishdir. Tarbiyaning ma'nolaridan biri, insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uyg'unlik hamda muvozanat ila o'stirishdir". Islomda bolalar tarbiyasi ota-onaning eng ma'suliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir. Boshqa burchlar ba'zi ishlarni qilish yoki mulkni sarflash bilan oxiriga yetadi. Ammo tarbiya mas'uliyatli bardavom bo'ladi. Zotan, ota-onaning farzand ne'matiga haqiqiy shukurlari ham aynan tarbiya mas'uliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi. Odob masalasini insoniyat tarixida to'laqonli ravishda Islom dinidan boshlagan, desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Islom dinida kishining hayotidagi har bir narsaning o'z odobi bor. Dunyodagi odobga bag'ishlangan asarlarning asosini va ko'pchiligini Islom xalqlari

vakillari tomonidan yozilgan asarlar tashkil qiladi, degan gapda zarracha mubolag'a keltirib bo'lmaydi. Qadimda sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan qarashlar hamda g'oyalar bugungi kunda ham muhim ta'lim-tarbiyaviy manba sifatida yoshlar ongi va qalbiga ma'naviy ozuqa berib kelmoqda. O'tmishda buyuk allomalarimiz, yuksak darajadagi ma'naviyat, axloq-odob saboqlarini berganliklari, Vatan, xalq istiqboli, farovon turmush, halol mehnat, fan taraqqiyoti, inson mehnati, atrof-muhitga oqilona munosabat haqidagi o'z qarashlarini bayon qilib berganliklariga guvoh bo'lamiz. Mana shunday mangu allomalar jumlasiga Ahmad Yassaviyni kiritish mumkin. Xoja Ahmad Yassaviy o'zining ma'naviy-axloqiy qarashlari bilan bugungi kunda ham pedagogika faniga beqiyos hissa qo'sha olganligi olib borilgan izlanishlardan ayon bo'lmoqda. Xoja Ahmad Yassaviyning nuqtai nazariga ko'ra ayyorlik, gunohni yashirish o'zgalarga xiyonat hisoblanadi. Bu fikrlari bilan Xoja Ahmad Yassaviy rostgo'ylik, halollik, o'z-o'ziga talapchanlikni targ'ib qiladi. Zahmat chekkan odam sabrli, bardoshli, irodali bo'ladi degan fikrlarni ilgari suradi. Hushyorlik shaxsni faol harakat qilishga undaydi. Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlari o'quvchi shaxsini hushyorlikka, faol harakatlanishga, fitnalardan, fisq-u fasod ishlardan o'zini olib qochishga undaydi. Shuning uchun ham ta'lim tarbiya jarayonida ulardan keng foydalanish samarali hisoblanadi. Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim va tarbiyaga oid yondashuvlar, g'oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ulardan to'g'ri foydalanish – ta'lim jarayonida o'qituvchilarning pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlardan biri hisoblanadi. Keyingi yillarda odob -axloq mavzuga bo'lgan qiziqish anchagina ortdi. Chunki milliy mustaqillikka erishganimizdan so'ng, tarixiy va madaniy merosimizni o'rganishga bo'lgan ehtiyojning kuchayishi, milliy va diniy hamda ma'naviy qadriyatlarimizning mazmunidagi axloqiy g'oyalarni bilishga bo'lgan xalqimiz qiziqishlarining ortib borayotganligidir. Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana shu fikrlariga har birimiz, aymiqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'gi-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda

istardim. Mana, ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: "Xalqning aniq bir maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukuni tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikdan olgan tarbiyalariga bog'liq", -deya bildirgan fikrlari ayni haqiqat hisoblanadi. Yana bir yirik allomalardan biri Burxoniddin Marg'inoniydir. Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida diyonat, iymon, vijdon, burch, insoniylik xususidagi g'oyalari shaxsni har tomonlama va uyg'un rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib hizmat qilgan. Shu jihatdan qaraganda XXI asrda yashagan islom ta'limotining yirik namoyondasi Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida erkinlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, iymon-e'tiqod, halollik, ahloqiy poklik, odillik, birodarlik, bilimlilik mustaqil fikr hislatlari asosiy o'rinni egallaydi. Alloma Marg'inoniy o'zining axloqiy-huquqiy qarashlari bilan xalqimiz ma'naviyatini rivojlantirishga, musulmon dunyosi madaniyatining tarqqiyotiga hamda ijtimoiy pedagogik fikr rivojiga hissa qo'shgan. "Farzandga adab, hunar o'rgatmakni meros deb bilg'il. Agar sen unga xoh adab o'rgatg'il, xoh o'rgatmag'il turmush mashaqqatlarining o'zi unga o'rgatur. Undoqkim debdurlar, ota-ona tarbiyalamasa kecha va kunduz uni tarbiyalaydur", -degan ajoyib fikrlarni bildirgan. Kaykovus 44 bobdan iborat bo'lgan "Qobusnoma" asarida ota-onalarning farzand tarbiyasidagi vazifa va burchlari, farzandning ota-onaga munosabati, ularni qadrlash, insonlar orasidagi muomala odobi, ularning o'zaro axloqiy munosabatlari, haqorat, qo'pollik kabi yomon odoblardan saqlanish zaruriyati bilan bir qatorda bola tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratish, uning kelajagi uchun ota-onaning mas'uliyati katta ekanigi kabi axloqiy masalalarga urg'u beriladi. Abdulla Avloniy o'qituvchining shaxsiy va kasbiy fazilatlariga keng ta'rif beradi. Jumladan tarbiyachining shaxsiy fazilatlarini, ya'ni axloqli, odobli, bilimdonligi, ziyrakligi, topqirligi, farosatlilik, aql-zakovatliligini ta'lim-tarbiya jarayoni uchun asosiy negiz bo'lsa, ijodiy izlanish o'qish va o'qitishning yangi shakl, uslub hamda sifatlaridan ekanligini uqtiradi. Abdulla Avloniy o'qituvchi faoliyatiga alohida to'xtalib, bolaning fikriy tarqqiyotini oilaga emas,

maktabga muallimlar zimmasiga yuklaydi:”Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko’p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyanan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadir.Fikr insonning sharofatli, g’ayratli bo’lishiga sabab bo’ladur.Bu tarbiya muallimlarning yordamiga muhtojdirki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog’liqdir”,-deydi. Qo’shimcha fikr sifatida yana bir buyuk allomamiz Abu Rayhon Beruniyning o’qituvchi faoliyatiga bergan izohidan ham ko’rishimiz mumkin bo’ladi.Beruniy yoshlarni o’qitish uchun o’qituvchi tanlash ota-onaning birinchi va asosiy vazifasi deb bilgan.Buning uchun o’qituvchi xushmuomala, rostgo’y, o’z fanini va o’qitish qoidalarini yaxshi biladigan, pokiza, yurish turishida namuna bo’lishini talab qiladi.Agar,-deydi Beruniy,-tarbiyachining o’zi o’rnak bo’lmasa, aytgan gapiga o’zi rioya etmasa, uning talabi va tarbiyasi samarasizdir.Beruniy bobomizning bu fikrlari avval ham hozirgi zamonda ham yetuk pedagog shaxsiga qo’yladigan talablardan kelib chiqqan deya o’ylayman.Bu bebaho takrorlanmas so’zlar, faqatgina sharqona, ya’ni sharq mutafakkirlariga xos va mosdir.

Xulosa chiqaradigan bo’lsak, sharq mutafakkirlari, sharqona ta’lim-tarbiya haqidagi fikrlari bizni manaviyat-ma’rifatga boshlovchi mashala desak mubolag’a bo’lmaydi.CHinakam pedagog qanday bo’ladi, uning majburiyatlari qanday va unga qo’yladigan talablar masalalari bo’yicha bildirgan fikrlari,hikmatli so’zlari haligacha mukammallikka intiluvchi pedagoglar uchun namuna bo’lib xizmat qilmoqda.Sharq mutafakkirlarining asarlarini o’rganish, tahlil qilish, ularning ijodi va ta’lim tarbiyaga oid qarashlarini pedagogik nuqtai nazardan muhim ahamiyatga ega.Ular o’z asarlarida shaxs ma’naviyati, insonda odob-axloqning yuksak namunalarini tarkib toptirish,oila, nikoh, farzand tarbiyasi, halol mehnat bilan kun kechirish, atrof muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo’lishga oid qarashlarni bayon qilganlar.Shunday qilib inson va uni tarbiya qilish masalalari sharq mutafakkirlari va allomalari o’z asarlarida insonning bilim olishi, hunar egallashi, undagi yuksak ma’naviy-axloqiy sifatlarni ulug’laydilar va shunday fazilatalrga ega bo’lishga barchani chorlaydilar.Ma’naviy yuksak, zamonaviy ilm-fanni egallagan, ajdodlarimizning boy ma’naviy merosiga sohib chiqqan avlodni hech qanday

tashqi kuch, g'oya yoki mafkura also o'z ta'siriga tushira olmaydi. Bunday avlodni voyaga yetkazgan xalqning istiqboli porloq, kelajagi buyukdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.A.Haydarov "Inson kamoloti va milliy-ma'naviy qadriyatlar". T.Muharrir,2008 y.

2.M.Xajiyeva.Xoja Ahmad Yassaviyning ma'naviy-tarbiyaviy qarashlari. Avtoreferat.T.2004 y.

3.M.Shoxadjaev.Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlari.Avtoreferat.T.2006.

4.M.Hamdamaeva.Ma'naviyat asoslari.T."Fan va texnologiya"2008 y.

5.S.Dolimov,U.Dolimov. Kaykovus unsurulmaoniy qobusnoma.T. "Istiqlol" 1994 y.

6.San'at yoshlar nigohida.Magistirlarning ilmiy va amaliy konferinsiyasi materiallari.T.2019 y.

7.A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq.T.O'qituvchi.1992 y.

8.Y.Abdullayev.Eski maktabda xat savodga o'rgatish.T.1960 y.

9.I.Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch.T.Ma'naviyat.2008 y.

10.Sh.Mirziyoyev.O'zbekiston Respublikasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi.T.2016.